

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

УДК 343.98

Ю.М. Черноус, доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри криміналістичних експертиз
Навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ

О.А. Лопата, ад'юнкт кафедри криміналістичних
експертиз Навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ

ПРАВОВІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто питання правових засад міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності.

Ключові слова: судово-експертна діяльність, міжнародне співробітництво, міжнародний договір, міжнародна правова допомога.

Рассмотрены вопросы правовых основ международного сотрудничества в сфере судебно-экспертной деятельности.

The paper studies the problem of legal basis of international cooperation in the field of forensic science.

Актуальність проблематики дослідження зумовлена необхідністю застосування дієвих заходів міжнародного співробітництва (зокрема і в сфері судово-експертної діяльності) для боротьби зі злочинністю, що не лише трансформувалася під дією змін, які відбуваються в світі, та інтегрувалася у суспільні процеси, а й набула міжнародного характеру.

Судово-експертну діяльність загалом можна охарактеризувати як врегульовану законодавством діяльність судово-експертних установ, спрямовану на прове-

дення незалежних судових експертиз шляхом об'єктивного, повного і всебічного дослідження з дотриманням сучасних досягнень науки і техніки (у тому числі науково-методичне та інформаційне забезпечення, добір і підготовка судово-експертних кадрів тощо) [1, с. 3].

Нині судово-експертна діяльність є багатоаспектною діяльністю, що здійснюється за багатьма експертними напрямками і проводиться за активної участі у заходах міжнародного співробітництва.

Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження стали праці фахівців у галузі судово-експертної діяльності: Т.В. Авер'янової, І.А. Алієва, В.Д. Арсенєва, Л.Е. Ароцкера, С.С. Бичкової, Р.С. Белкіна, А.І. Вінберга, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, Ю.Г. Корухова, В.М. Куйбіцького, Н.Т. Малаховської, І.В. Пирога, А.Р. Ратинова, М.Я. Сегая, І.Я. Фрідмана, А.Р. Шляхова та інших.

Безпосередньо питання міжнародного співробітництва, у тому числі й ті, що зачіпають сферу судово-експертної діяльності, висвітлено у працях О.І. Виноградової, Т.С. Гавриш, І.В. Лешукової, А.Г. Маланюка, М.І. Пашковського, А.С. Сизоненка, М.І. Смирнова, Ю.М. Чорноус, Л.Д. Удалової, О.В. Узунової.

Однак повною мірою питання щодо міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності не досліджено. Водночас успішне проведення цієї діяльності неможливе без виокремлення її правових засад на основі комплексного аналізу законів і міжнародних договорів України, інших нормативно-правових актів, наукових праць, результатів аналізу практичної діяльності тощо.

Загалом завдання міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності реалізуються згідно з чинним законодавством України, а саме Конституцією України, Кримінальним процесуальним кодексом України, законами України «Про міжнародні договори» та «Про судову експертизу» тощо.

Згідно з розділом IV Закону України «Про судову експертизу» міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи реалізується у формах [2]:

- проведення судової експертизи за дорученням відповідного органу чи особи іншої держави (ст. 22);
- залучення фахівців з інших держав для спільного проведення судових експертиз (ст. 23);
- міжнародного наукового співробітництва (ст. 24).

Відповідно до Положення про Міністерство внутрішніх справ України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 878, міністерство у сфері міжнародного співробітництва забезпечує створення правової основи взаємодії шляхом укладення відповідних міжнародних договорів (п. 6), а також взаємодію з іншими державними органами, експертними установами, об'єднаннями громадян як у межах держави, так і на міжнародному рівні (п. 18) [3].

Згідно з Положенням про Експертну службу МВС України, затвердженим наказом МВС України від 03.11.2015 р. № 1343, Експертна служба як система державних спеціалізованих установ судової експертизи, діяльність якої спрямовується і координується МВС України, у сфері міжнародного співробітництва для виконання покладених на неї завдань має право:

- установлювати зв'язки з правоохоронними органами, установами судової експертизи і криміналістики тощо інших держав та їх міжнародними об'єднаннями й організаціями, у тому числі у формі членства в цих об'єднаннях та організаціях;

– сплачувати членські внески за участь у міжнародних організаціях, передбачені їх установчими документами, за наявності відповідних контрактів, двосторонніх або багатосторонніх угод тощо, передбачених законодавством;

– користуватися у межах компетенції відповідними інформаційними базами даних органів державної влади, державними, у тому числі урядовими, системами зв'язку і комунікацій МВС України, іншими технічними засобами і мережами (пп. 7, 8, 9 п. 6) [4].

Водночас, як свідчать результати вивчення нормативно-правових і науково-інформаційних джерел, зміст, завдання та напрями міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності є ширшими.

Зокрема, у Кримінальному процесуальному кодексі України, прийняття якого у 2012 році стало одним із прогресивних кроків для імплементації норм міжнародних договорів та наближення кримінального провадження України до міжнародних стандартів, серед багатьох положень, що стосуються заходів міжнародного співробітництва, передбачено можливість проведення процесуальних дій на підставі запиту про надання міжнародної правової допомоги (ст. 561), визначено наслідки виконання запиту в іноземній державі (ст. 553), окреслено засади участі представників компетентних органів запитуючої держави під час виконання запиту (ст. 563), а також засади створення і функціонування спільних слідчих груп для проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях кількох держав (ст. 571) [5]. Зазначене дає змогу проводити судові експертизи за кримінальними провадженнями у межах міжнародного співробітництва.

Завдання міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності у практичній площині реалізують згідно з чинними міжнародними договорами, які відповідно до Конституції України є частиною національного законодавства України, якщо згоду на їх обов'язковість надала Верховна Рада України (частина перша ст. 9) [6]. При цьому відповідно до ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори», якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовують правила міжнародного договору [7].

Загалом йдеться про дотримання положень таких міжнародних договорів:

– багатосторонні міжнародні договори, які регламентують права і свободи людини і яких слід дотримуватися у будь-якій сфері суспільного життя (Загальна декларація прав людини 1948 року, Конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 року та Перший протокол і протоколи № 2, 4, 7, 11 до неї, Конвенція проти катувань та інших жорстоких нелюдських чи таких, що ображають гідність, видів поводження і покарання 1984 року тощо);

– багатосторонні міжнародні договори з питань боротьби зі злочинами міжнародного характеру, більшість яких укладена у межах діяльності ООН, Ради Європи та інших держав, що приєдналися до Конвенцій. Окремі з цих договорів безпосередньо стосуються питань залучення експертів до вирішення поставлених завдань, як наприклад, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року з Протоколами до неї, згідно з якою взаємна правова допомога держав-учасниць передбачає заходи в розслідуванні, кримінальному переслідуванні та судовому розгляді у зв'язку зі злочинами, що охоплюються Конвенцією, у тому числі й надання інформації, речових доказів і оцінок експертів (п. «е» частини тре-

тьої ст. 8), заслуховування експертів за допомогою відеозв'язку із судовими органами іншої держави-учасниці (п. 18 ст. 8) тощо [8];

– багатосторонні міжнародні договори з питань міжнародної правової допомоги та інших форм міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні. Йдеться насамперед про договори, укладені 47 державами — членами Ради Європи та іншими державами, у тому числі державами — учасниками СНД. На окрему увагу заслуговує Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 року з Додатковим протоколом до неї 1978 року та Другим додатковим протоколом до неї 2001 року [9, с. 12—232], яка детально регламентує залучення експертів до суду іноземної держави (гл. 3 Конвенції), проведення допиту експерта за допомогою відео- та телефонної конференції (ст. 9, 10 Другого додаткового протоколу), а також Мінська конвенція 1993 року з Протоколом до неї 1997 року, у ст. 6 якої зазначено, що «договірні Сторони надають одна одній правову допомогу шляхом виконання процесуальних та інших дій, передбачених законодавством запитуваної Договірної Сторони, у тому числі проведення експертизи» [10, с. 463—497];

– двосторонні міжнародні договори з питань міжнародної правової допомоги та інших форм міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні (згідно зі статистичними даними найбільша кількість заходів міжнародного співробітництва належить саме міжнародній правовій допомозі, у межах якої можуть проводитися різні процесуальні дії, у тому числі експертизи, допит експертів у кримінальному провадженні тощо). Так, згідно зі ст. 3 Договору між Україною та Республікою Куба про правові відносини та правову допомогу в цивільних і кримінальних справах 2003 року правова допомога охоплює виконання процесуальних дій, передбачених законодавством запитуваної Договірної Сторони, зокрема допит сторін, обвинувачених та підсудних, потерпілих, свідків, експертів, проведення експертиз, судового огляду, передачу речових доказів тощо [11].

Крім ратифікованих міжнародних договорів України, які мають пріоритетне значення у правовому регулюванні, міжнародна діяльність регулюється нератифікованими міжнародними договорами України, зокрема міжнародними міжвідомчими договорами (згідно з п. 4 ст. 3 Закону України «Про міжнародні договори» міжвідомчими є міжнародні договори України з питань, віднесених до відання міністерств та інших центральних органів виконавчої влади) [7].

Міжнародні міжвідомчі договори укладають відповідно до Конституції України, міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, законів України. Такі договори спрямовані на практичну реалізацію міжнародного співробітництва і є важливою ланкою у створенні нових та удосконаленні існуючих механізмів співробітництва компетентних органів держав з огляду на їх динамічність, можливість урахування певних нюансів і численних змін у розвитку співробітництва тощо.

Так, Міністерство юстиції України є суб'єктом укладення понад 40 договорів про співробітництво, у тому числі у сфері судово-експертної діяльності (Угода про співробітництво між Міністерством юстиції України та Міністерством юстиції Португальської Республіки від 23 березня 1999 року; Угода про співробітництво між Міністерством юстиції України та Міністерством юстиції Республіки Узбекистан в галузі судової експертизи від 12 жовтня 2000 року тощо) [12].

МВС України також є суб'єктом укладення значної кількості міжнародних міжвідомчих договорів [13], окремі зобов'язання в яких стосуються й судово-експертної сфери. Яскравим прикладом такого співробітництва є Угода про співробітництво між МВС України та МВС Латвійської Республіки 1992 року, згідно зі ст. 2 якої Сторони зобов'язалися на основі національного законодавства і на умовах взаємності здійснювати співробітництво шляхом виконання запитів і доручень у кримінальних справах. Співробітництво Сторін здійснюється також у формах [14]:

- обміну оперативно-розшуковою, оперативно-довідковою і криміналістичною інформацією про злочини і причетних до них осіб, архівною інформацією;
- проведення оперативно-розшукових заходів і процесуальних дій;
- обміну досвідом роботи, законодавчими і нормативними актами, навчальною літературою, а також надання сприяння на взаємній основі підготовці, перепідготовці і підвищенню кваліфікації кадрів;
- взаємовигідних поставок криміналістичної і спеціальної техніки, засобів зв'язку;
- сприяння у здійсненні транзитних перевезень спеціальних та інших вантажів, у конвоюванні й етапуванні злочинців;
- обміну науково-технічною інформацією, проведення наукових досліджень тощо.

Важливе значення для забезпечення повноцінного міжнародного співробітництва у судово-експертній сфері має набуття ДНДЕКЦ МВС України у 2002 році членства у Європейській мережі судово-експертних установ (ENFSI), до складу якої входять 66 провідних експертно-криміналістичних установ з 36 країн Європи [15].

За активної допомоги цієї експертної організації в впровадженні системи якості в 2012 році ДНДЕКЦ МВС України отримав атестат акредитації, яким засвідчено компетентність його лабораторій і відповідність їх вимогам міжнародного стандарту ISO/IEC 17025. Сьогодні за цим стандартом акредитовано лабораторії окремих територіальних підрозділів Експертної служби МВС України.

На окрему увагу заслуговує міжнародне співробітництво експертних установ у межах Міжнародної організації кримінальної поліції — Інтерполу — міжнародної, міжурядової організації, яка налічує 190 країн світу. Представництво України в цій міжнародній організації з 1992 року здійснює Національне центральне бюро Інтерполу України (організацію виконання функцій МВС України як цього бюро покладено на Робочий апарат Укрбюро Інтерполу).

Використання вітчизняними правоохоронними органами можливостей Інтерполу у запобіганні, розкритті та розслідуванні злочинів (згідно з відповідною Інструкцією [16]) здійснюється у таких формах:

- взаємодія з правоохоронними органами зарубіжних держав під час проведення оперативно-розшукових заходів і процесуальних дій за окремими категоріями злочинів;
- ідентифікація та перевірка осіб за обліками поліцій зарубіжних країн;
- міжнародний розшук каналами Інтерполу;
- взаємодія правоохоронних органів України та зарубіжних країн каналами Інтерполу під час виконання процесуальних дій з розслідування злочинів.

Співробітництво Експертної служби МВС України та Інтерполу здебільшого здійснюється у формі обміну інформацією, зокрема з питань:

- незаконного обігу наркотиків, зброї, вибухівки, радіоактивних та отруйних речовин;
- підробки документів, грошей, платіжних карток; ідентифікації трупів;
- перевірки ДНК-профілів;
- розшуку безвісно зниклих осіб;
- розповсюдження шкідливих програм (вірусів);
- дитячої порнографії.

Важливим інструментом у боротьбі зі злочинністю є бази даних Інтерполу, а саме:

- банк даних про зовнішність злочинця (картотека «S»);
- банк даних документів і найменувань;
- банк даних злочинів; дактилоскопічна картотека;
- фототека рис зовнішності; банк даних безвісно зниклих осіб і невпізнаних трупів;
- банк даних викрадених автомобілів, творів мистецтва, культурних цінностей, антикваріату, ювелірних виробів тощо;
- банк даних ручної нарізної вогнепальної зброї;
- банк даних ДНК-профілів.

Інформацію до баз даних надають держави — учасниці цієї організації, а використовують компетентні органи з метою вирішення поставлених завдань.

Нині одним з пріоритетних напрямів міжнародного співробітництва є обмін дактилоскопічною інформацією та ДНК-профілями за банками даних Інтерполу (діяльність регламентована відповідною Інструкцією, затвердженою наказом МВС України від 22.08.2011 р. № 616 [17], яка наразі перебуває на доопрацюванні).

Як свідчить досвід, вирішення питань міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності великою мірою залежить від наявності/відсутності договірних відносин з певною державою. За відсутності таких відносин слід керуватися принципом взаємності, який властивий будь-яким міжнародно-правовим відносинам світового співтовариства.

Таким чином, заходи міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності охоплюють надзвичайно широке коло питань. У статті акцентовано увагу лише на окремих актуальних аспектах правового регулювання такого співробітництва. Ця проблематика з часом не втрачає своєї актуальності і потребує подальших досліджень з урахуванням прогресивного вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Список використаної літератури

1. Стрілець Г.О. Генезис системи судово-експертних установ в Україні та напрямки їх діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Г.О. Стрілець — К., 2009. — 19 с.

2. Закон України «Про судову експертизу» : станом на 24 груд. 2015 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України — Офіц. вид. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 878 «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/383/2011>.

4. Наказ МВС України від 03.11.2015 № 1343 «Про затвердження Положення про Екс-

партну службу Міністерства внутрішніх справ України» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>.

5. *Кримінальний процесуальний кодекс України* : станом на 24 груд. 2015 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

6. *Конституція України* : станом на 15 трав. 2014 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

7. *Закон України «Про міжнародні договори України»* : станом на 05 черв. 2014 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.

8. *Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року з Протоколами від 15.11.2000, від 15.11.2000, від 31.05.2001, прийнята резолюцією 55/25 ГА ООН від 15.11.2000 // Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори.* — К., 2006. — С. 554—606.

9. *Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 року з Додатковими протоколами 1978 та 2001 років до неї, ратифікована Законом України від 16.01.1998 // Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори.* — К., 2006. — С. 112—232.

10. *Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22.01.1993, ратифікована Законом України від 10.11.1994 // Збірник міжнародних договорів про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори.* — К., 2006. — С. 463—497.

11. *Договір між Україною та Республікою Куба про правові відносини та правову допомогу в цивільних та кримінальних справах від 27.03.2003, ратифікований 10.12.2003 // Відомості Верховної Ради України.* — 2004. — № 15. — Ст. 223.

12. *Сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс].* — Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/>.

13. *Сайт Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс].* — Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/>.

14. *Угода про співробітництво між Міністерством внутрішніх справ України і Міністерством внутрішніх справ Латвійської Республіки від 30.05.1992 [Електронний ресурс].* — Режим доступу : http://www.mvs.gov.ua/ua/pages/page-2/88_Mizhnarodni-dogovori.htm.

15. *Сайт Європейській мережі судово-експертних установ (ENFSI) [Електронний ресурс].* — Режим доступу : <http://www.enfsi.eu/about-enfsi/structure>.

16. *Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів, затверджена наказом МВС України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Держкомкордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України від 09.01.1997 № 3/1/2/5/2/2 [Електронний ресурс].* — Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/547806>.

17. *Інструкція про порядок здійснення перевірок слідів рук, дактилокарт та ДНК-профілів за банками даних Інтерполу, затверджена наказом МВС України від 28.08.2011 № 616 [Електронний ресурс].* — Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS314.html.